

NÜBÜVVET BAHİSLERİ

-Peygamberliğe İlişkin Akademik Araştırmalar-

Bayram ÇINAR

Kitabe Yayınları: 48

NÜBÜVVET BAHİSLERİ
Peygamberliğe İlişkin Akademik Araştırmalar

Bayram ÇINAR

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Editör
Dr. Özkan TEKİN

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Haziran 2023

ISBN: 978-625-99194-0-9

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

NÜBÜVVET BAHİSLERİ

-Peygamberliğe İlişkin Akademik Araştırmalar-

Bayram ÇINAR

Ankara 2023

Bayram ÇINAR

1971’de Elazığ’da doğdu. Orta ve lise eğitimini Malatya Akçadağ Öğretmen Okulunda, lisans eğitimini Ankara İlahiyat Fakültesinde 1996 yılında tamamladı. Yüksek lisansını aynı fakültede 2006 yılında bitirdi. 2019 yılında Yıldırım Beyazıt İslami İlimler Fakültesinde doktorasını tamamladı. Halen Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde görev yapmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır.

Yayımlanmış Çalışmaları

1. *Felsefe-Kelam’da Bilgi Kuramı ve Mâturîdî’nin Bilgi Tartışmaları*, Lambert Academic Publishing, 2020.

ISBN 978-620-3-04031-9

2. *Dinin Şekillendirdiği Siyasetten Siyasetin Şekillendirdiği Dine*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2021.

ISBN 978-625-7-28311-3

3. *Ehl-i Hadîs’in Kelâm’a Aidiyeti Sorunu*

Kitabe Yayınları, Ankara, 2022.

ISBN 978-60-56-69639-8

4. “*Bilâ Keyf*” *Doktrini*

Kitabe Yayınları, Ankara, 2022.

ISBN: 978-605-71252-7-9

İTHAF VE TEŞEKKÜR

Önemli bir emeğin ürünü olan bu çalışma ilk aşamasından son aşamasına kadar pek çok kişilerin emeği ve katkılarını içerir.

Öncelikle bana bu çalışmayı yürütmem için gereken azim ve kararlılığa ek olarak; her türlü nimetle beni donatan Allah'a hamd ederim. İkinci olarak Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde konuyu kendileriyle defalarca tartıştığım arkadaşlarım ve hocalarıma, zaman zaman söz konusu tartışmalara dahil ettiğim öğrencilerime teşekkür ederim.

Son olarak tüm akademik hayatım boyunca, kendilerinden çaldığım vakitle yapabildiğim araştırmalarım da sabır ve metanetle, sıranın kendilerine gelmesini bekleyen kıymetli eşim, değerli yol arkadaşım Tuğba Kartın Çınar'a özellikle, gaye-i hayat olan oğlum Mustafa Yağız'a ve kızım Betül Rânâ'ya bil vesile teşekkür eder, bu çalışmamı kendilerine ithaf ediyorum.

ÖN SÖZ

Kelâm İlminin temel üç konusundan olan Nübüvvet, tarih boyunca farklı tartışmalara kaynaklık etmiş, ekoller arasında konuya ilişkin farklı kabuller paylaşılmıştır. Bu tartışmaların en başta geleni, peygamber göndermenin Allah'a vacip olup olmadığı meselesidir. Bir diğeri ise akla rağmen peygambere ihtiyaç duymanın, aklın değersiz görülmesi anlamına gelip gelmeyeceğidir. Zira bu varsayıma göre akıl varsa ve insana kâfi ise Peygambere ihtiyaç yoktur. Bir yandan peygambersiz bir dini yaşamının imkânı tartışılırken öte yandan bu kurumun akıl temelinde gereksizliği dile getirilmiştir.

Konunun felsefi ve teolojik zemini bu yönüyle ihtilafli bir konudur. İslam kelâm ekollerinin bazıları dini sorumluluğun ancak şer'î bildirimle olası görürlerken peygamberin tebliğ etmediği ve tebliğ edilmiş öğretiye ulaşma imkânı bulunmayan bir sosyolojik zeminde insanın sorumluluğunun askıya alındığını varsayarlar. Bu yüzden olmalı ki fetret dönemi insanların durumu ile kendilerine tebliğin ulaşmadığı insanların sorumluluklarından bu ekollerde söz edilemez. Gerek Eş'arî gelenek gerekse rivayet ehli (selefi) söylemin temel tezi bu yöndedir. Diğer bazıları ise insanın akli imkânlarla evrende bir yaratıcı olduğu fikrine ulaşabileceğini, iyi kötü hakkında bazı temel ayrımları ise yapabileceğini varsayarlar. Dolayısıyla sorumluluklarının da olacağını kabul ederler. Bu ikinci grubun akla yaptıkları vurgu abartılı bir tonlama ile dile getirilerek sanki bu ekollerin nübüvveti gereksiz gördükleri onlarsız bir dini yaşamın da mümkün olduğunu söyledikleri varsayılmıştır. Fakat bu doğru bir değerlendirme olmayıp teolojik bir yanılıdır. Müslüman gelenek içerisinde peygamberin nübüvvetin dini bir gereklilik olduğunu onaylamayan bir ekole ise rastlanamaz. Berahime ve seneviye... gibi nübüvveti

tartışmalı hale getiren yapılar Müslüman geleneğe mensup kabul edilmişse bile, bu bir yanılgıdır.

Müslüman gelenek içinde akli temel bazı konularda inanca kaynak olarak gören ve peygamber olmasa bile insanın sorumluluğunun devam ettiğini, bu yönüyle dinin dışardan bir uyarıcıdan başka insanın enfüsi değerlendirmelerinin de etkisini göz ardı etmemeyi telkin eden bir görev üstlenir. Gerek Mâtürîdî gerekse Mu'tezilî çağrının bundan daha fazla bir anlamı yoktur. Zira Mu'tezile, adalet ilkesi ile ilişkili ele aldığı Nübüvvetin gereksizliğini savunmak bir yana insanın bu kuruma duyduğu ihtiyacı abartarak ifade ettiği için olmalı ki insana peygamber göndermek Allah'a vaciptir şeklinde ifade etme yoluna gitmiştir. Bu ekolde insanın vahiy ve peygamberden yoksun kaldığında aklın cevapsız bırakacağı sorun alanları da tespit edilerek vahyin ve peygamberliğin gerekliliğine gerekçeler bu ekoller nezdinde ortaya konulmuştur.

Çalışmamızda, peygamberlik kurumuna ilişkin kavramların bilinmesi, söz konusu kuruma ilişkin tartışmaları farkına varmak sadedinde kaçınılmaz görülmüş ve bu eksiklik giderilmeye çalışılmıştır. İslam geleneği içerisinde farklı teolojik ekollerin bu kuruma ilişkin yaklaşım ve değerlendirmelerine eleştirel bir yaklaşımla yer verilmiş olmakla birlikte bu çalışmada peygamberlik kurumu, tarihsel bir çalışma alanı olarak değil, insan sorumluluğu ile olan ilişkisi bakımından güncel ve aktüel boyutuyla öne çıkarılmıştır.

Özellikle peygamberin insanlardan seçilmesinin nedenine ilgi gösterilmiştir. Çünkü görüldüğü kadarıyla bir yandan peygamberin insan olması bazı dindarlar tarafından peygamberi sıradanlaştıran ve dinin önerdiği model olmaktan çıkararak bir yaklaşım olarak görülmüştür. Öte yandan, birinci yaklaşıma muhalefetle, bazı dindarlar nezdinde peygamber, örnek alınamaz insanüstü bir varlık olarak konumlandırılmıştır. Bu durumda peygamberi

sıradan insandan ayıran ve onu örnek haline getiren masumiyet gibi nedenler öne çıkarılmıştır. Peygamberlik kurumu, bu çalışmada insanın sorumluluğu ile teolojik ilişkisi sebebiyle güncel sorunlara cevap olabileceği varsayımı ile öne çıkarılmıştır.

Öte yandan çalışmamızda peygamberliğin sona ermesi meselesine, İslam kelâmı açısından ifade ettiği anlam ve insan sorumluluğu ile söz konusu kurum arasındaki ilişki sebebiyle özel önem verilmiştir.

Peygamberliğe ilişkin bir diğer tartışma konusu, peygamberlik iddiasında bulunan kişinin davasında haklı olup olmadığını bilmenin imkânı meselesidir. Şayet mümkün ise nasıl bilinebileceği problematiğine ilişkindir. Bu sorun, modern peygamberlik iddialarına karşı, Müslüman inancına sahip insanların bilinçlerini diri tutmak amacına dönüktür.

İslam kelâm geleneğinde peygamberliği ispat etme konusunda kullanılan ana delil mucizedir. Bu nedenle sıra dışı görünümü sergileyen bütün olağanüstülükler her zaman teologların gündeminde olmuştur. Bunlardan mucizeye en çok benzeyeni, Allah'ın dostları kabul edilen veli kullarının elinde meydana gelen keramet adlı sıra dışı olaylardır. *Keramet*, İslam teolojik geleneğinde belli teorik gerekçelerle tartışılmıştır. Bu tartışmalar, olağan üstü olayların iyi insanlara Allah'ın desteği ve nimeti olduğu yönündeki pozitif değerlendirmelere yol açmıştır. Konuya ilişkin diğer bir teolojik tartışma ise olağan üstü olayların yalnızca iyi insanlar ile sınırlı olmadığı, dindarların nazarında batıl inanç temsilcilerinin de zaman zaman bu olağan üstü güçlerle donatıldığı yaklaşımına dayanır. Bu durum fevkaladeliklerin teolojik durumunu yeniden tartışmayı gerektirmiştir. Sıra dışı olaylar kategorisindeki tüm diğer fiillerin mucizenin muadili olduğunu kabul eden Müslüman gelenek, ortaya net bir ayırım koyamamış, mesela mucize ile keramet arasındaki yegâne ayırımın iddia sahibinin nübüvvet iddiası olduğunu söylemiştir. *Hatmu'n-nübüvve* ile

peygamberliğin sona erdiği söylense bile, Müslüman geleneğin resul-nebi ayrımı sebebiyle Behâilerin risaletin devam ettiği yönündeki iddialarının süregeldiği unutulmamalıdır. Bu yönüyle çalışma, sadece teologların sıra dışı güçlere ilişkin yorumlarını görmeyi amaçlamaz. Bunun yerine onların olağan üstü olaylara ilişkin anlayışlarının doğurduğu sorunları görmeyi amaçlar. Bu yönüyle çalışmamız İslam teologlarının sıra dışı güçlere ilişkin anlayışını değil, insanın genel olarak olağan dışı olaya ilişkin anlayışını görmeyi amaçlar. Bu temel algı ile bağlantılı olarak sadece Kelâmcıların konuya yaklaşımları değil farklı inanç gruplarının sıra dışı ya da olağan üstüne ilişkin yorum ve algılarına da çalışmada yer verilmiştir.

Nübüvvet bahisleri bağlamında araştırmamızda tartışılan bir diğer sorun alanı, peygamberin günah işleyip işlemediği meselesidir. Kur'an'da kendisine itaat etmenin vacip olduğu belirtilen peygamber, dinin önerdiği ideal insan tipini temsil eder. Bu durumda peygamberin günah işlediği varsayımı ona itaati vacip bilen ümmetinin yanlışlarında da onu takip etmeleri beklenir. Mu'tezile'nin kulluk teorisi ile çelişen bu algıya ilişkin peygamber savunusu ve ismet anlayışı ele alınarak okurun konu hakkında bir kanaat edinmesi amaçlanmıştır.

Mu'tezile açısından ismet kulluk teorisinin bir parçasıdır. Buna göre, Allah, kullarını sorumluluk üstlenebilecek her türlü donanımla teçhiz eder. Bu donanımların gereği olarak onlara sorumluluk yükler. Donanımı eksik olanın ise sorumluluğunun olmadığı varsayılır. Peygamberlik, vahiy temelli epistemik donanımın bileşenidir.

İslam teolojik geleneğinde bazı ekoller tarafından Allah'ı bilmenin kaynağının vahiy değil akıl olduğu kabul edilmektedir. Buna göre vahiy gelmese bile kişinin Allah'ı bilmesinin aklen vacip olduğu varsayılsa da, bir bütün halinde Müslüman geleneği

tarafından dini teklifin tam olarak ancak vahiy ile tamamlanacağı, bir temel ilke olarak kabul edilmiştir.

Vahye konu olan bilgidен (vahiy) bağımsız olarak, bu bilgiyi muhataplara ulaştıran birey olarak peygamber, aynı zamanda dinin öngördüğü prototip öğreticidir. İnsan, mesajın Allah'a ait olduğu konusundaki tereddütleri mucize üzerinden gidermiş olmasına karşın, Allah'tan gelen bu mesajın doğru modelinin sergilendiği, tahrif edilmediği konusunda da güven içinde olmak istemiştir. Peygamberin ismeti, dinin peygambere itaat etmeyi emreden ayetleri ile dinin sıhhati konusunda şüphe içinde bulunan insanların giderilmeyi bekleyen şüphelerinin kesişim noktasıdır. Mu'tezile, Müslüman geleneğın en rasyonel ekolü olarak kabul edildiği için teorik olarak peygambere en az ihtiyaç duyması gereken ekol olarak görülebilir. Onların konuyu peygamberin ismetiyle ilgili gerekçeler çerçevesinde ele almaları bu yüzden Mu'tezile üzerinden görölmek istenmiştir. Onların ismet teorisi bağlamında peygambere itaati anlamlı kılma gayesine ek olarak, dinin doğru biçiminin korunduğu da ismet kuramı ekseninde eş zamanlı olarak ortaya konulmaya çalışılır.

Konuya ilişkin bir diğer sorun alanı ise peygamberliğin sona ermesinin doğurduğu boşluğun teolojik anlamı ve bunun doğurduğu muhtemel sorun alanlarıdır. Bu çalışmada peygamberlik kurumunun kulluk teorisi açısından ifade ettiği anlam daha net bir biçimde ortaya konulacak, yokluğundan doğan teolojik sorunlar tartışılacaktır. Peygamberin yokluğundan doğan boşluğun nasıl doldurulacağı da çalışmada yer alacaktır.

Doç. Dr. Bayram ÇINAR
Nevşehir 2023

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	7
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

NÜBÜVVET KURUMUNA İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR VE BU KAVRAMLARA DAİR DEĞERLENDİRMELER

Giriş.....	15
1. Kavramsal Çerçeve	18
1.1. Nebi.....	18
1.2. Resul.....	19
2. Nübüvvetin Gerekliği ve İmkânı	20
3. Peygamberin Nitelikleri	34
4. Peygamberliğe İlişkin Tartışma Alanları	39
4.1. “Peygamber İnsandır” Konulu Tartışmalar	39
4.2. Nebi-Resul Ayrımı Konulu Tartışmalar.....	41
4.3. Peygamberlerin Efdaliyeti ve Dereceleri Konulu Tartışmalar.....	47
4.4. Peygamberlerin Cinsiyeti Konulu Tartışmalar.....	50
4.5. Peygamberlerin Gayb ile Olan İlişkisi ve Gayr-i Metluv Vahiy	54
4.6. Peygamberlerin Sayısı Konulu Tartışmalar	59
4.7. Peygamberlerin Şefaati Konulu Tartışmalar.....	60
4.8. Peygamberin Mesajının Yerelliği-Evrenselliği Tartışmaları.....	63
4.9. Nübüvvetin Sona Ermesi (Hatmu'n-nubuvve) Tartışmaları	65
5. Peygamberlerin Görevleri.....	67
6. Peygamberliğin Delilleri.....	69
Sonuç.....	73
Kaynaklar.....	75

İKİNCİ BÖLÜM

PEYGAMBERLİĞİN DELİLLERİNDEN OLAN MUCİZE VE DİĞER OLAĞAN ÜSTÜ OLAYLAR.....

Giriş.....	79
1. Kavramsal Çerçeve	89
1.1. Mucize	90
1.2. İrhâsat	94
1.3. Keramet.....	95

1.4. Maûnet.....	99
1.5. İstidrâc.....	99
1.6. İhânet.....	101
1.7. Sihir.....	101
2. Bir Sıra Dışı Olay Olarak Mu'cize.....	103
Sonuç.....	117
Kaynaklar.....	119

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PEYGAMBERİN İSMETİ: İSLAM İNANÇ EKOLLERİNDE

PEYGAMBERLERİN MA'SÛM OLUŞU	123
Giriş	123
1. Peygamberin Masum Oluşuna İlişkin Literatür	123
2. Peygamberin Masum Olmasına Duyulan İhtiyacın Kaynağı	124
3. Peygamberi Masum Kabul Etmenin Teolojik Gerekçeleri ve Felsefi Zemini	126
4. Kavramsal Zemin ve Genel Teolojik Algı	131
5. Peygamberin Dindeki Rolü ve Masumiyetine Duyulan İhtiyaç... 134	
6. Mezheplerin İsmet Anlayışları	140
6.1. Mu'tezile Ekolünde İsmet.....	140
6.2. Şia Ekolünde İsmet	146
6.3. Mâturidî Ekolde İsmet.....	150
6.4. Eş'ari Ekolde İsmet	155
Sonuç	160
Kaynaklar.....	162

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MU'TEZİLE'DE PEYGAMBERLERİN MASUMİYETİ TEORİSİ

.....	165
Giriş	165
1. İslam Kelâmında Peygamberlerin Masum Olduğu Varsayımının Teolojik Temelleri	169
2. Mu'tezile'nin İsmet Sıfatına İlişkin Teolojik Gerekçeleri	177
3. Mu'tezile'nin İsmet Sıfatı Eksenindeki Görüşleri	182
Sonuç	206
Kaynaklar.....	209